

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT
INDIFERENTISMUL RELIGIOS. EVALUARE
MISIONARĂ

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe ISTODOR

DOCTORAND:

Pr. Valentin Țarcă

Constanța 2024

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Argumentul și obiectivele cercetării
2. Relevanța și actualitatea temei cercetate
3. Metodologia utilizată
4. Vocabularul tehnic și conceptual utilizat în cercetare
5. Stadiul cercetării la nivel național și internațional
6. Structura tezei de doctorat

CAPITOLUL I – SECULARIZARE ȘI MULTIPLICAREA OPȚIUNILOR RELIGIOASE: IMPULSURI ALE RELATIVIZĂRII APARTENENȚEI RELIGIOASE

- 1.1. Impactul secularizării în spațiul european: construcții ale unui mod nou de a percepe religiozitatea
 - 1.1.1. Lexicul secularizării
 - 1.1.2. Teoriile secularizării
 - 1.1.3. Cadrele istorice ale secularizării și impactul ei asupra conștiinței religioase a europenilor
 - 1.1.4. Secularizarea într-o continuă transformare: patru „generații” postbelice
- 1.2. Tendințe și contratendințe ale secularizării în spațiul european
- 1.3. Impactul valului de imigrație asupra religiozității europene
- 1.4. Desecularizarea lumii în gândirea lui Peter L. Berger
- 1.5. Politicile și normele secularizării în relația cu societatea
 - 1.5.1. Ideologia secularismului în societatea pluralistă
 - 1.5.2. Fundamentarea principiilor secularismului în raportul Stat-Biserică. Exemplul european

CAPITOLUL II – INDIFERENTISM RELIGIOS ȘI DERAPAJUL PSEUDO-SPIRITUALITĂȚII – UN RĂSPUNS CONSECINȚĂ LA RELATIVIZAREA CREDINȚEI ȘI A ADEVĂRULUI

- 2.1. Diversificarea și reinterpretarea sacrului în noile spiritualități
 - 2.1.1. Revoluție spirituală. Multiplicarea formelor
 - 2.1.2. Individualizarea spirituală
 - 2.1.3. Explozia mișcărilor spirituale
 - 2.1.4. Identități spirituale multiple
- 2.2. Fenomenul părăsirii religiei. Perspective sociologice și teologice
 - 2.2.1. Abordări sociologice ale părăsirii religiei
 - 2.2.2. Perspective metodologice
- 2.3. Conceptualizarea indiferenței religioase
 - 2.3.1. Indiferența: geneza conceptuală, puterea simbolică și contestarea acesteia
 - 2.3.2. Indiferența religioasă ca indicator al secularizării
 - 2.3.3. Indiferența și modernitatea
 - 2.3.4. Semnificația indiferenței în domeniul nonreligios
 - 2.3.5. Indiferența ca relație indirectă
 - 2.3.6. Diferențierea indiferenței

CAPITOLUL III – NONES – TIPOLOGIA DEZINTERESULUI PENTRU APARTENENȚĂ ȘI SENSIBILITATE RELIGIOASE

- 3.1. Nones în spațiul european: o realitate incontestabilă
 - 3.1.1. Secularul și indiferentismul religios

- 3.1.2. Referințe de măsurare a adeptilor nones
 - 3.1.2.1. Marea Britanie: Sunday Assembly
 - 3.1.2.2. Norvegia: Human-Etisk Forbund
 - 3.1.2.3. Polonia: Fundacja im. Kazimierz Łyszczyński
 - 3.1.2.4. ASUR - Asociația Secular-Umanistă din România
- 3.2. Nones – o autoconstrucție de validare identitar-socială
 - 3.2.1. Cum devine cineva none?
 - 3.2.2. Ecosistemul religios și spiritual
 - 3.2.3. Profilul de none – o abstractizare religioasă
- 3.3. Misiunea și dinamica articulate în cadrul social al celor nones
 - 3.3.1. Ce presupune misiunea grupurilor nones?
 - 3.3.2. Forme de nonreligie organizat
 - 3.3.3. Secularismul și a ateismul – referințe în reprezentativitatea nonreligiei
 - 3.3.4. Activismul ateu și strategii de advocacy
 - 3.3.5. Nonreligia în spațiul virtual
- 3.4. Non-religie și cultură existențială
 - 3.4.1. Tipologia culturilor existențiale: umanism, agnosticism, subiectivism
 - 3.4.2. Culturile existențiale în practică: abstracții cotidiene

CAPITOLUL IV – MISIUNEA BISERICII ȘI INDIFERENTISMUL RELIGIOS – DE LA CRIZĂ LA NOI POSIBILITĂȚI DE REÎNNOIRE A DINAMICII MĂRTURIEI

- 4.1. Misiunea Bisericii într-o lume seculară
 - 4.1.1. Misiunea ca proclamare a veștii bune a lui Iisus Hristos
 - 4.1.2. Aspecte calitative ale reevangelizării
 - 4.1.3. Un posibil răspuns misionar la cultura europeană seculară și pluralistă
 - 4.1.4. Euharistia ca antidot al secularismului
- 4.2. Atenția misionară față de nones: de la teorie la practică
 - 4.2.1. Direcții misionare aplicabile celor non-religioși (nones)
 - 4.2.1.1. Promovarea valorilor estetice ale cultului și arhitecturii creștine
 - 4.2.1.2. Aprofundarea credinței în discurs teologic
 - 4.2.1.3. Reajustarea centralității mântuirii în Hristos pe suportul textului biblic
 - 4.2.1.4. Angajarea în mărturia radicală
- 4.3. Reevaluarea pastorației misionare a Bisericii
 - 4.3.1. Răspunsul față de cultura existențială a celor nones dintr-o perspectivă creștină
 - 4.3.2. Pastorația dialogică față de nones
- 4.4. Proclamarea sacramentalității vieții și autenticitatea spiritualității în orizontul non-senului celor indiferenți religios. Cadre misionare
 - 4.4.1. Principiul sacramentalității
 - 4.4.2. Perspectiva integrală Dumnezeu - lume
 - 4.4.3. Sacru și profan - abordări dialectice vs. abordări analogice
 - 4.4.4. Spiritualitatea ca fundament pentru viața creștină
 - 4.4.5. Înțelegerea spiritualității creștine ca o spiritualitate misionară
- 4.5. Angajamentul teologic cu sociologia religiei în construcția unor strategii răspuns la secularitate
 - 4.5.1. Abordarea multilaterală
 - 4.5.2. Teologie publică: ecleziastică și academică

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

1. Literatură de specialitate
2. Webgrafie

1. Argumentul și obiectivele cercetării

Multe decenii s-a dezbătut în literatura teologică și sociologică despre secularizare și efectele în câmpul social. S-au scris mii de studii și cărți despre acest subiect, care a confirmat că prin secularizare, între religie și societate, există un raport concurențial dinamic. La începutul anilor 2000 s-a considerat că această temă hiper-dezbătută nu mai are actualitate, dat fiind faptul că se anunța invalidarea tezelor sociologice ale secularizării și desecularizarea religioasă. Un spirit primăvărat de revigorare a prezenței religiei în domeniul public. Din această observație și cercetare s-a omis de prea multe ori consecința secularizării și a concurenței între societate și Biserică asupra psihologiei oamenilor, în mod special a europenilor. Mai mult decât atât, nu s-a gândit problematica în complexitatea ei relațională cu starea psihologică de anxietate a oamenilor după cele două războaie mondiale. Atenția a fost focusată pe schimbările de optică a autorității laice cu referire la statutul și actualitatea creștinismului în spațiul european, dar s-a omis repercusiunile acestui presupus antagonism asupra generațiilor de după 1945.

Biserica creștină, în variațiunile ei confesionale, și-a mutat atenția spre celelalte religii, spre misiunea din afara spațiului european, fiind preocupată de contextualizarea creștinismului în celelalte culturi. Cumva, problema europenilor care au experimentat anxietatea conflictelor religioase și agresivitatea ideologiilor seculariste nu a reținut atenția misionară. Și, astăzi, din nefericire, țările europene își trăiesc drama unei accentuate descreștinări până în cele mai subtile expresii. Realitatea tragică este următoarea: Biserica Angliei închide aproximativ 20 de biserici pe an. Aproximativ 200 de biserici daneze au fost considerate neviabile sau subutilizate. Biserica Romano-Catolică din Germania a închis aproximativ 515 biserici în ultimul deceniu. În Europa, Țările de Jos par a fi cele mai afectate, liderii romano-catolici estimând că două treimi din cele 1600 de biserici ale țării vor fi scoase din funcțiune într-un deceniu, în timp ce aproximativ 700 dintre bisericile protestante ale țării se așteaptă să se închidă în câțiva ani.

Un val de închideri și modificări ale bisericilor se răspândește în întreaga Europă, ca un indiciu surprinzător al modificării dinamicii culturale, reflectând scăderea dominației creștinismului pe continent. Multe dintre aceste clădiri impresionante, care au servit cândva ca

importante lăcașuri de cult, sunt acum folosite ca diverse locuri de divertisment: săli de concerte, teatre, hoteluri, restaurante, cluburi, cafenele magazine etc.¹

Teza de doctorat aduce în prim plan analiza fenomenului indiferentismului religios, care este nu numai provocator la adresa misiunii Bisericii, ci și unul care problematizează o realitate din ce în ce mai prezentă în morfologia religioasă a lumii: *nones*, cei care nu se identifică cu nicio o religie, care nu au o atitudine ostilă față de religie și care fac din ceea ce am putea numi *nonreligie* un mod de viață. Din perspectiva teologiei misionare, pe baza afirmației precedente, suntem obligați să relaționăm fenomenul *nones* cu secularizarea și derivațiile sale (secularitate, secularism). Ideea unei cercetări dedicate răspunsurilor la întrebarea ce definește indiferentismul religios, care sunt cauzele lui și care sunt perspectivele în viitor este destul de nouă în cercetarea academică. În timp ce considerațiile filozofice, teologice și istorice privind ateismul și subiectele conexe au o istorie îndelungată, doar încercarea de a concentra atenția cercetării asupra “culturilor de necredință” sau a unei “sociologii a ireligiei”, la sfârșitul secolului al XX-lea, a dus la considerarea serioasă sau sistematică a noțiunii de domeniu de studiu științific social.² La începutul anilor 1970, Colin Campbell și-a început contribuția inovatoare, *Toward a Sociology of Irreligion*, cu observația că “nu există încă o tradiție pentru studiul sociologic al ireligiei, iar această carte a fost scrisă în speranța că va ajuta la stimularea dezvoltării unei astfel de tradiții”. Abia după mai bine de patruzeci de ani, acest lucru a început să se întâmple cu adevărat. După cum a sugerat și Campbell, este dificil să urmărești o astfel de “sferă de studiu importantă și viabilă” până când “subiectul investigației a fost conturat”, cel puțin într-un mod preliminar.³

Tipurile particulare de sisteme de semnificație care ne interesează în cercetarea noastră au fost numite în multe feluri: ateism și ateist(ic); nonteism și nonteist(ic); agnostic(ism); sceptic și scepticism; ireligie și ireligios; nonreligie și nonreligios; areligios; necredință; infidel și infidelitate; gândire liberă; naturalism filosofic; nonspiritual sau nonsupranaturalist; secularitate, secularist și secularism; umanism (secular) și umanist(ic). O mare parte sau majoritatea lucrărilor de specialitate, citate în prezenta teză de doctorat, s-au concentrat pe motivul pentru care credința, identitatea sau afilierea religioasă este “pierdută” sau slăbită în anumite circumstanțe. O mare parte din aceste lucrări au abordat problema persoanelor *nones*

¹ Vezi: AJ Paz, „European Churches Transformed Into Nightclubs and Hotels Amidst Plummeting Attendance Rates”, *Christian Daily*, June 28, 2023, <https://www.christianitydaily.com> (accesat 14.08.2024)

² R. Caporale. and A. Grumelli, *The Culture of Unbelief*. Berkeley: University of California Press, 1971; N. J. Demerath, “Irreligion, A-religion, and the Rise of the Religion-less Church: Two Case Studies in Organizational Convergence.” *Sociological Analysis* 30, 1969, pp. 191–203.

³ C. Campbell, *Toward a Sociology of Irreligion*. London: Macmillan, 1971, p. vii.

sau nereligioase “dintr-o perspectivă secundară” - ca un aspect rezidual sau subordonat al studiului religiozității - în loc să se concentreze în mod direct pe învățarea a ceea ce înseamnă persoanele, instituțiile și societățile nereligioase. Acest lucru a influențat tipurile de întrebări care au fost puse, termenii și conceptele utilizate pentru a le formula, metodele de cercetare utilizate pentru a le urmări și modul în care sunt interpretate rezultatele. Ca urmare, relevanța și validitatea unei mari părți a datelor existente variază foarte mult. Rezultatele cercetărilor anterioare trebuie să fie evaluate cu atenție pentru a afla ce ne spun și ce nu ne spun despre persoanele “cu adevărat” nereligioase. Multe dintre aceste subiecte sunt, fără îndoială, pertinente pentru subiectul nostru. Dar întrebarea rămâne: care este subiectul? Cum îl numim și cum îl definim? Răspunzând la aceste întrebări, chiar dacă numai provizoriu, ar trebui să înțelegem mai bine ce este și ce nu este relevant.

Am putea spune că suntem interesați de fenomenele nereligioase sau de sistemele de semnificație, dar aceasta ridică întrebarea: “Ce este religios?” Aceasta este o întrebare mai dificilă decât ar putea părea. Religia este un subiect sau un domeniu de studiu bine stabilit în multe discipline, de la antropologie la teologie. Acestea fiind spuse, nu există o definiție unanim acceptată - nici măcar în cadrul științelor sociale. De fapt, întrebarea dacă “religia” poate fi definită în mod clar și consecvent și dacă ar trebui să fie folosită a fost dezbătută mult timp.

O parte a problemei constă în faptul că, deși fiecare are o idee destul de bună despre ce este religia, aceste idei - și definițiile noastre ale termenului - nu sunt toate la fel. Gama de fenomene acoperite de “religie” este incredibil de largă și diversă. O persoană poate avea în minte anumite exemple (cum ar fi creștinismul ortodox), în timp ce alta se poate gândi la ceva cu totul diferit (cum ar fi șamanismul tribal). În plus, conceptul de “religie” nu are aceeași semnificație sau relevanță de la un loc la altul sau chiar de-a lungul timpului. Se poate spune că este aplicat cu mai mult sens diverselor forme de creștinism decât budismului, hinduismului sau scientologiei, dar este folosit pentru a descrie toate acestea.

O modalitate de abordare a multiplelor semnificații ale “religiei”, cel puțin în științele sociale, este de a distinge între trei abordări generale care au fost adoptate: “funcțională” sau “inclusivă”, “substanțială” sau “exclusivă” și “construcționistă” sau “relațională”. Arthur Greil și David Bromley rezumă în mod util primele două dintre acestea: „Dezbaterea academică privind definiția corectă a religiei a opus în mod tradițional *exclusiviștii* împotriva *incluziștilor*. Exclusiviștii doresc să limiteze subiectul studiului științific social al religiei la credințele, instituțiile și practicile considerate în mod tradițional ca fiind religioase. Exclusiviștii adoptă frecvent definiții substanțiale care consideră că caracteristica definitorie a religiei este raportarea sa la domeniul supranatural sau *supraimperial*. Inclusiviștii pledează pentru

extinderea definițiilor religiei pentru a cuprinde activități, ideologii și structuri care par să aibă caracteristici comune cu religia, deși nu sunt întotdeauna desemnate ca atare. Inclusiviștii pledează adesea pentru definiții funcționale ale religiei, care susțin că trăsătura esențială a religiei este, nu referința la supranatural, ci capacitatea acestuia de a oferi o structură globală de sens sau de bază pentru sine.⁴

Definițiile funcționale sau incluzive urmăresc ca “religia” să fie universal aplicabilă. Este un aspect al experienței umane care se concentrează asupra preocupărilor “ultime”, a “problemelor permanente” ale existenței sau a ceea ce este “cel mai valoros” printre ființele umane.⁵ Din această perspectivă, “religia” este “intrinsec umană”. Ca atare, totuși, “dacă ne referim la religie în sensul său cel mai larg atunci, într-adevăr, fiecare ființă umană este religioasă”. Acest lucru nu este în mod clar suficient pentru scopurile noastre, deoarece “trece cu vederea fenomenul ireligiei [sau nereligiozității sau secularității] în totalitate, fie pretinzând că nu există, fie definindu-l ca fiind inexistent”.

Desigur, se pot face distincții semnificative între abordările religioase și cele nonreligioase în lupta cu preocupările sau valorile permanente sau ultime ale existenței umane. Definițiile substanțiale sau exclusive ale religiei permit acest lucru, sugerând că fenomenele religioase conțin elemente pe care cele nereligioase nu le conțin, cum ar fi idei, experiențe, entități și tărâmurile “supranaturale”, “transcendente”, “superempirice” sau “spirituale”. În timp ce acest lucru “face loc” sistemelor de semnificație care pot fi numite în mod rezonabil nereligioase, această abordare aduce cu sine o provocare de o natură diferită: este dificil să se definească în mod consecvent ce este (și ce nu este) “supranatural”. În multe culturi sau tradiții intelectuale, distincțiile dintre domeniile sau fenomenele “naturale” și “supranaturale” sunt neclare sau inexistente. Atunci, cine trebuie să fie arbitrul a ceea ce este natural sau supranatural, fizic sau metafizic, din această lume sau transcendent “din altă lume”? De obicei, în practică, arbitrul este perspectiva intelectuală sau tradiția (sau prejudecata) investigatorului. Cele mai multe cercetări în astfel de domenii au fost efectuate în cadrul tradiției intelectuale occidentale.

A treia abordare generală a înțelegerii “religiei” încearcă să evite limitările abordărilor funcționale sau substanțiale. Aceasta face acest lucru prin faptul că nu definește deloc “religia” - cel puțin din perspectiva investigatorului. Definiția este lăsată în seama “actorilor sociali”. În

⁴ Phil Zuckerman, Luke W. Galen, Frank L. Pasquale, *The Nonreligious. Understanding Secular People and Societies*, Oxford University Press, 2016, p. 19.

⁵ M. E. Spiro, “Religion: Problems of Definition and Explanation”, în *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, edited by Michael Banton, London: Tavistock, 1996, p. 96

abordările sociale constructiviste sau relaționale, observăm și raportăm pur și simplu modul în care oamenii din diverse contexte sociale, culturale sau instituționale utilizează sau construiesc termeni și concepte precum “religios” sau “nereligios”, “credincios” sau “necredincios”, “sacru” sau “secular”, “teist” sau “ateu” și așa mai departe.

Un avantaj al abordării constructiviste este că nu este nevoie să predefinim termeni precum “religios” sau “nereligios”. Cu toate acestea, o problemă a acestei abordări este că marcajele sau etichetele pentru “religios” sau “nereligios” nu sunt mai universale decât distincțiile dintre natural și supranatural. De fapt, termenul sau conceptul de “religia” nu are echivalente precise în multe contexte culturale.

L. Lee definește “nonreligia” ca fiind “orice lucru care este definit în primul rând printr-o relație de diferență față de religie” sau “orice poziție, perspectivă sau practică care este definită în primul rând de religie sau în relație cu religia, dar care nu este totuși considerată a fi altceva decât religioasă”. Nonreligia “ia ‘religia’ ca punct de referință”.⁶ Ca atare, ea este definită “doar ca o formă generală de răspuns” sau ca un “set caracteristic de răspunsuri” la religie, așa cum a spus Colin Campbell despre “ireligie”. După cum a observat Paul Pruyser, “ireligia nu este doar absența a ceva, și cu siguranță nu este doar lipsa a ceva bun, de dorit sau plăcut. Este mult mai aproape de adoptarea unei poziții sau a unei atitudini active, implicând actul de excludere a unei alte poziții care, în ciuda popularității sau naturaleții sale, este considerată a fi nepotrivită.”⁷ Nonreligia, cu toate acestea, tinde să transmită ostilitate sau neglijare a religiei. Lee caută un concept puțin mai larg și mai neutru, care implică o “noțiune mai puțin opusă a diferenței”, mai degrabă decât respingerea. Potrivit lui Lee, “ireligia este respingerea religiei și nonreligia este un concept conex, mai cuprinzător, care indică orice este identificat prin modul în care diferă de religie, indiferent dacă acest sentiment de diferență implică ostilitate, dispreț, curiozitate sau chiar venerație.”⁸

În termeni mai concreți, așa cum o definește Lee, non-religia cuprinde ateismul, agnosticismul, umanismul (secular), acțiunile antireligioase, experiențele ireligioase, anti-supranaturalismul, anticlericalismul, blasfemia și “indiferența față de religie - o poziție care necesită cel puțin o anumită conștientizare a religiei și, prin urmare, luarea unei anumite

⁶ L. Lee, “Research Note: Talking about a Revolution: Terminology for the New Field of Nonreligion Studies”, în *Journal of Contemporary Religion* 27, 2012, pp. 129–139.

⁷ P. W. Pruyser, “Problems of Definition and Conception in the Psychological Study of Religious Unbelief”, în *Changing Perspectives in the Scientific Study of Religion*, edited by Allan W. Eister, New York: Wiley, 1974, p. 195.

⁸ L. Lee, “Secular or Nonreligious? Investigating and Interpreting Generic ‘Not Religious’ Categories and Populations”, în *Religion*, 44, 2014, p. 468.

poziții”. Cu toate acestea, nu include “raționalismul”, pe care Lee îl consideră “ontologic autonom față de religie” mai degrabă decât definit sau diferențiat în raport cu “religia”.⁹

De asemenea, Lee ia în considerare, dar respinge, variantele de “ateism” și “secular” ca posibile etichete pentru domeniul de studiu pe care îl are în vedere. În timp ce “ateismul” și, într-o mai mică măsură, “non-teismul” apar cu o anumită regularitate în cercetările în curs, Lee subliniază că - cel puțin din punct de vedere semantic, dacă nu întotdeauna așa cum sunt folosite - acestea se referă doar la absența sau respingerea credințelor în Dumnezeu sau în zei. Ca atare, aceasta reprezintă “doar un aspect al studiilor non-religioase”. Ea poziționează “nonreligia” între “ateism” și “secularitate” în ceea ce privește amploarea sensului lor sau gama de fenomene pe care le cuprind. Prima este prea îngustă, în timp ce a doua (împreună cu numeroasele sale cognate) este prea largă și ambiguă.

Lee vede în “secular” (precum și în “secularitate”, “secularism” și “secularizare”) un sentiment de “alteritate” sau de separare, mai degrabă decât de diferențiere evidentă, de religiozitate. Pentru Lee, “secularul este ceva pentru care religia nu este principalul punct de referință”.¹⁰ În lucrări ulterioare, Lee a susținut că “secularizarea implică marginalizarea religiei” și că “secularitatea este atunci când religia este relativ, deși nu neapărat absolut, marginală”. “Prin urmare”, explică ea, “marginalizarea și marginalitatea sunt cele mai bune și mai utile modalități de a înțelege secularizarea și secularitatea”.¹¹

Astfel, nonreligia este definită ca fiind viziuni asupra lumii și stiluri de viață pe care actorii le percep sau le desemnează în mod deschis ca fiind diferite de religie. Irreligia este inclusă în nonreligie, dar denotă o critică activă (sau ostilă), respingerea religiei, în timp ce nonreligia este o denumire mai neutră. Secularitatea denotă condiții sau circumstanțe în care religia este marginalizată sau suplinită de surse de autoritate sau “puncte de referință” complet separate de religie sau alte decât religia.

Domeniul de cercetare pe care îl avem în vedere este interesat atât de diferențierea de religie, cât și de marginalizarea acesteia. Este interesat de antipatia declarată față de religie, precum și de indiferența sau ignoranța totală față de aceasta.

⁹ L. Lee, “Research Note: Talking about a Revolution: Terminology for the New Field of Nonreligion Studies”, p. 131.

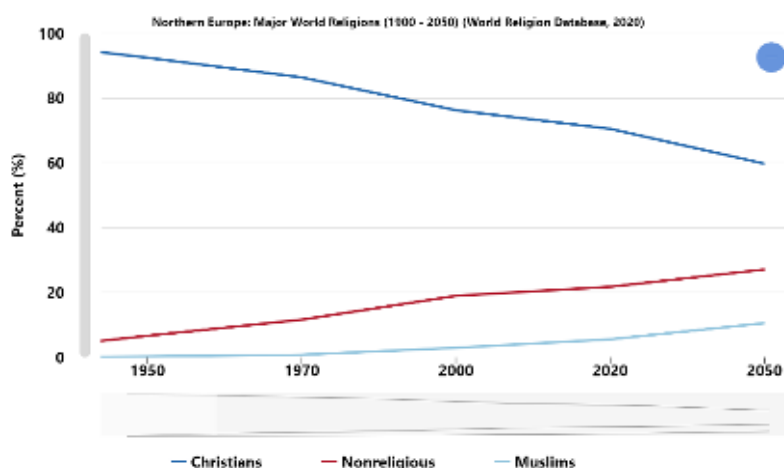
¹⁰ *Ibidem*, p. 135.

¹¹ L. Lee, “Secular or Nonreligious? Investigating and Interpreting Generic ‘Not Religious’ Categories and Populations”, p. 468.

2. Relevanța și actualitatea temei cercetate

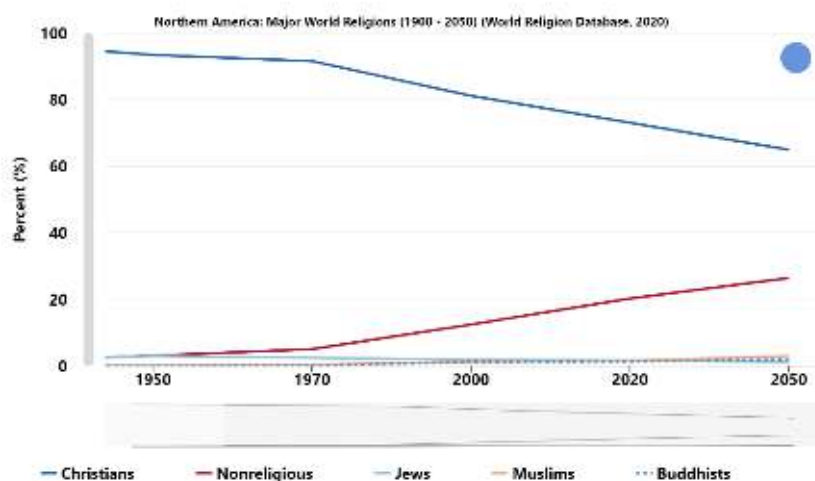
Indiferentismul religios este o realitate contemporană care solicită răspunsuri misionare și pastorale urgente. Răspunsuri care nu pot fi elaborate individual, de biserici locale, ci de întreaga creștinătate în intenția ei ecumenică. *Nones* este o realitate globală, iar răspunsul trebuie gândit și formulat în consens ecumenic și unitar de întreaga creștinătate. Altfel, este inutil, căci impactul indiferenței religioase are în spate forța tendințelor seculariste la nivel global. Datele statistice nu sunt îmbucurătoare, ci reflectă situații realmente îngrijorătoare.

Următoarele date sunt furnizate de *World Religion Database* și preluate de pe ARDA – The Association of Religion Data Archives:¹²

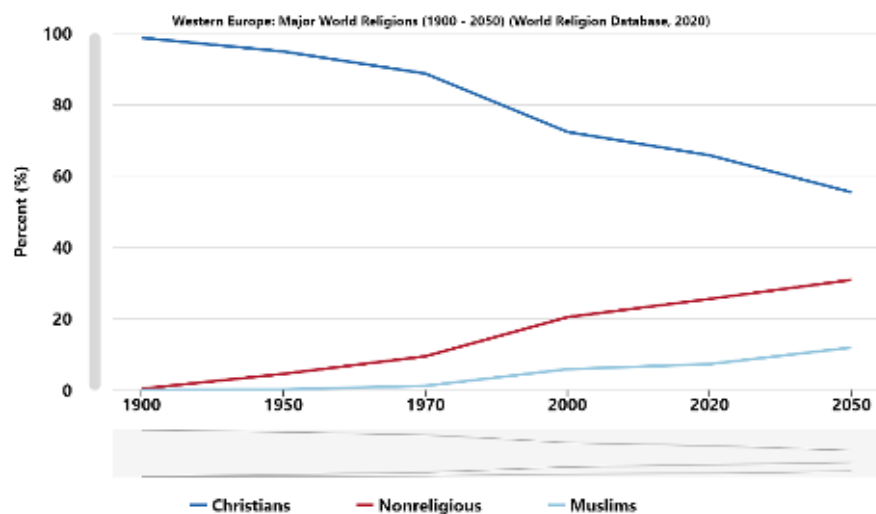

AN	creștini	nonreligioși	musulmani
1900	98.128	1.397	0.001
1950	92.424	6.634	0.273
1970	86.362	11.615	0.774
2000	76.241	18.954	2.928
2020	70.505	21.746	5.534
2050	59.75	27.102	10.546

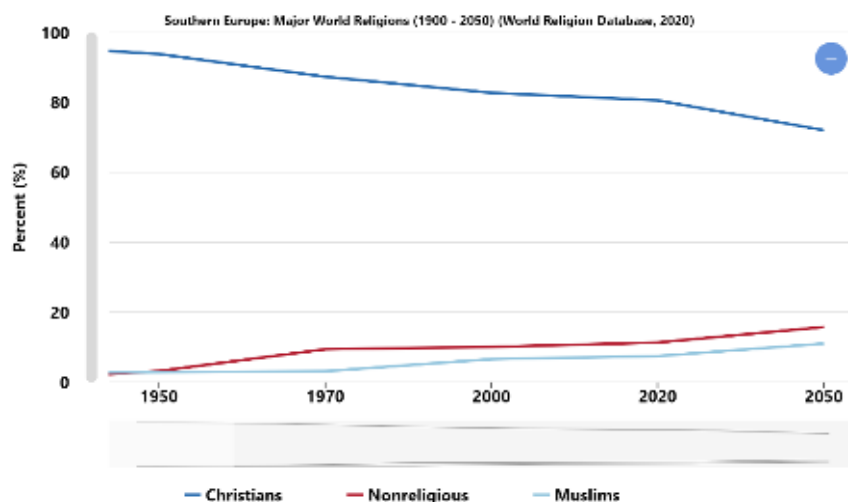
¹² Todd M. Johnson and Brian J. Grim, eds. *World Religion Database* (Leiden/Boston: Brill, 2022), ARDA – The Association of Religion Data Archives, <https://www.thearda.com/>.

AN	creștini	nonreligioși	evrei	musulmani	budiști
1900	97,094	1,24	1,316	0,012	0,05
1950	93,439	3,098	3,001	0,117	0,036
1970	91,557	5,043	2,468	0,365	0,094
2000	81,154	12,457	1,811	1,315	1,271
2020	73,068	20,262	1,61	1,537	1,343
2050	64,929	26,425	1,268	2,952	1,87

AN	creștini	nonreligioși	musulmani
1900	98.735	0.377	0.048
1950	94.899	4.562	0.204
1970	88.689	9.485	1.215
2000	72.347	20.459	5.865
2020	65.813	25.545	7.314
2050	55.427	30.892	11.937

AN	creștini	nonreligioși	musulmani
1900	96.786	0.253	2.753
1950	93.853	3.189	2.895
1970	87.375	9.414	3.144
2000	82.776	10.094	6.616
2020	80.602	11.353	7.477
2050	72.07	15.78	11.042

Practic, sunt două situații de analiză și relevanță a studiului indiferentismului religios, în SUA și în Europa. Pulsul situației apartenenței și asumării credinței creștine variază din ce în ce mai accelerat.

Cercetarea operată de Statista Research Department – „Religion in Europe - Statistics and Facts”¹³ oferă o perspectivă panoramică a situației în Europa. La un nivel rudimentar, Europa este împărțită de-a lungul a trei linii religioase: Protestantă în nord și vest, catolică în sud și ortodoxă în est. Fiecare dintre aceste biserici este în continuare subdivizată liturgic și național. Există biserici de stat în țări precum Anglia, Malta, Danemarca și Islanda. În alte țări, religia de stat a scăzut în importanță începând cu secolul al XIX-lea. De exemplu, deși Țările de Jos au fost oficial o țară protestantă până în 1848, catolicii formează în prezent cel mai mare grup de credincioși, 18 % dintre olandezi identificându-se ca fiind catolici în 2021. Diversele biserici protestante sunt frecventate de aproximativ 14% dintre olandezi.

În Anglia și Țara Galilor, creștinismul avea aproximativ 27,52 milioane de adepți în 2021. Din cei 5,6 milioane de locuitori ai Finlandei, 3,74 milioane s-au identificat ca fiind creștini în 2022. În ceea ce privește confesiunile creștinismului, în Suedia, aproape 7,6 milioane de persoane erau membre ale bisericii principale din Suedia, Biserica Nouă. În Țările de Jos, deși

¹³ Statista Research Department, Religion in Europe - Statistics and Facts, Sep 2, 2024, <https://www.statista.com>.

în scădere, membrii Bisericii Catolice se ridicau la peste 3,66 milioane în 2021. Declinul catolicismului are loc și în Germania. În 1950, 46% dintre locuitorii acestei țări se identificau ca fiind catolici, în timp ce, în 2022, acest procent a scăzut la puțin sub 25%.

Odată cu sosirea lucrătorilor migranți, a locuitorilor din fostele colonii și a refugiaților, numărul musulmanilor din Europa a crescut. În 2022, aproximativ 22 300 de musulmani locuiau în Finlanda. În Anglia și Țara Galilor, din 2011 până în 2021, populația musulmană a crescut cu peste un milion de locuitori. Cu toate acestea, în Țările de Jos, populația care profesează islamul a rămas la cinci procente din 2010.

Proximitatea geografică dintre Vatican și capitala Italiei, Roma, contribuie la faptul că catolicismul este cea mai proeminentă credință în această națiune din sudul Europei. În 2022, doar 2,5 milioane din cele aproximativ 59 de milioane de italieni nu făceau parte din Biserica Romano-Catolică, majoritatea fiind protestanți. În Spania, aproape 33 de milioane de locuitori au declarat că sunt catolici, chiar dacă ponderea persoanelor care se identifică drept catolice a fost în scădere începând din 2013. În Portugalia, peste 80 % din populație s-a declarat catolică în 2021. Cu toate acestea, această proporție scade la 49% atunci când se iau în considerare doar persoanele cu vârste cuprinse între 18 și 34 de ani, începând cu 2023.

Până în 2030, se preconizează că în Franța vor locui peste șase milioane de musulmani. În Italia, cetățenii străini care s-au identificat ca fiind musulmani erau aproximativ 1,6 milioane în 2020. Aproximativ 450.000 dintre aceștia erau de naționalitate marocană, iar alți 205.000 proveneau din Albania. În 2022, Spania a înregistrat 2,3 milioane de credincioși ai islamului. În Portugalia, pe de altă parte, creștinii evanghelici au devenit cel mai mare grup religios minoritar din țară.

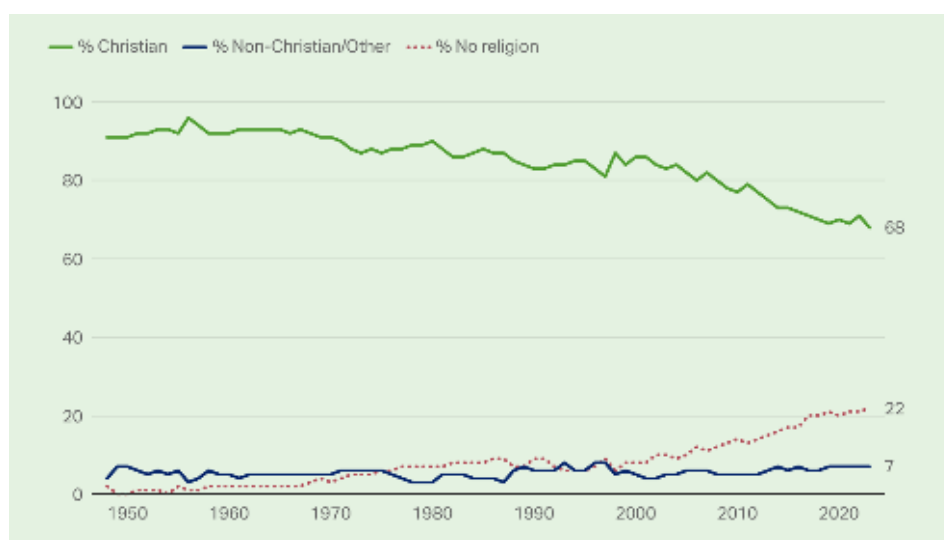
Un număr tot mai mare de europeni nu practică nicio religie. În Țările de Jos, numărul persoanelor care nu se identifică cu nicio credință religioasă a crescut de la 45 la 57% între 2010 și 2021, ceea ce face ca grupul non-religios să fie mai mare decât oricare dintre bisericile creștine. În Finlanda, numărul persoanelor care nu aparțin niciunei religii a crescut de la aproximativ 1,14 la 1,78 milioane în ultimii zece ani. Ponderea populației suedeze care era membră a bisericii a scăzut în aceeași perioadă de la 69 la 54%, în timp ce, în Franța, ponderea persoanelor care nu cred în Dumnezeu a crescut de la 44 la 56% în ultimii 19 ani.

În SUA aceeași situație în schimbare, din care putem trasa unele concluzii despre religiozitatea americanilor. Majoritatea americanilor se identifică cu o religie. Conform unei medii a tuturor sondajelor *Gallup* din 2023¹⁴, aproximativ 3 din 4 americani au declarat că se

¹⁴ *How Religious Are Americans?*, March 29, 2024, <https://www.gallup.com>.

identifică cu o anumită credință religioasă. De departe cea mai mare proporție, 68%, se identifică cu o religie creștină, inclusiv 33% care sunt protestanți, 22% catolici și 13% care se identifică cu o altă religie creștină sau pur și simplu ca „creștin”. 7% se identifică cu o religie necreștină, inclusiv 2% care sunt evrei, 1% musulmani și 1% budiști, printre altele. 22% dintre americani au declarat că nu au preferințe religioase, iar 3% nu au răspuns la întrebare.

Preferința religioasă a americanilor

Sursa: <https://news.gallup.com/>

În urmă cu 50 de ani, în 1973, 87% dintre adulții americani se identificau cu o religie creștină, 6% erau necreștini sau de altă religie, iar 5% nu aveau o preferință religioasă. Prin urmare, o mare parte a schimbărilor din SUA a fost o trecere de la religiile creștine la nicio religie. 45% dintre americani spun că religia este „foarte importantă” în viața lor, alți 26% spun că este „destul de importantă” și 28% spun că nu este „foarte importantă”.

Atunci când Gallup a pus pentru prima dată această întrebare în 1965, 70% dintre respondenți au declarat că religia este foarte importantă. Procentul a scăzut la 52% într-un sondaj din 1978, dar a crescut la aproape 60% între 1990 și 2005. În ultimii 20 de ani, un procent tot mai mic de americani au declarat că religia este importantă, scăzând sub 50% pentru prima dată în 2019.

Prezența la biserică este în scădere. Chiar dacă majoritatea americanilor au o preferință religioasă și spun că religia este cel puțin destul de importantă pentru ei, proporții mult mai mici participă în mod regulat la serviciile religioase. Întrebați dacă au participat personal la biserică, sinagogă, moschee sau templu în ultimele șapte zile, o medie de 32% dintre adulții

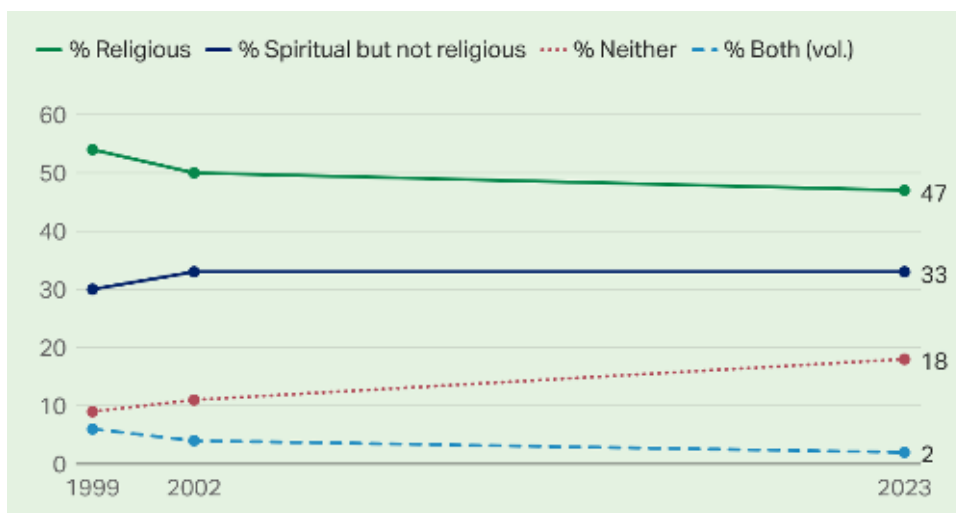
americani din 2023 au raportat că au făcut acest lucru, fie în persoană, fie virtual. În 2000, 44% au mers la biserică în ultimele șapte zile, iar în 1958, 49%.

Declinul pe termen lung al prezenței la biserică este legat de o scădere a identificării religioase în general - în special pentru religiile protestante - dar și de scăderea prezenței săptămânale în rândul catolicilor din SUA. Atunci când își descriu comportamentul mai general, 21% dintre americani declară că participă la slujbe religioase „în fiecare săptămână”, alți 9% spun că o fac „aproape în fiecare săptămână”, iar 11% spun că participă aproximativ o dată pe lună. Majoritatea declară că participă „rar” (26%) sau „niciodată” (31%) la serviciile religioase.

Tendențele *Gallup* privind această măsură a prezenței la biserică datează doar din 1992, când 34% dintre adulții americani au declarat că merg la biserică în fiecare săptămână. În plus, mai puțin de jumătate dintre americani, 45%, aparțin unui lăcaș de cult oficial. În fiecare dintre ultimii patru ani, numărul de membri ai bisericii a fost sub nivelul majorității. În 1937, când Gallup a pus pentru prima dată această întrebare, 73% dintre respondenți erau membri ai unei biserici, iar în 1999, 70% erau. Scăderea numărului de membri formali ai bisericii a fost determinată în mare măsură de generațiile tinere de americani. Puțin mai mult de o treime dintre tinerii adulți din SUA nu au nicio afiliere religioasă. Mai mult, mulți tineri adulți care se identifică cu o religie nu aparțin unei biserici. Dar chiar și adulții mai în vârstă care au o preferință religioasă sunt mai puțin probabil să aparțină unei biserici în prezent decât în trecut.

În aceeași linie de analiză, cercetările Gallup precizează că aproape jumătate dintre americani (47%) se descriu ca fiind religioși, alți 33% spun că sunt spirituali, dar nu religioși, iar 2% spun că sunt „ambele”.¹⁵ Deși marea majoritate a adulților din SUA au una dintre aceste orientări față de lumea non-fizică, procentul de 18% care spun că nu sunt nici religioși, nici spirituali este de două ori mai mare decât procentul măsurat de Gallup atunci când a pus această întrebare pentru prima dată în 1999. În aceeași perioadă, procentul celor care se identifică ca fiind religioși a scăzut cu șapte puncte procentuale.

¹⁵ Jeffrey M. Jones, „In U.S., 47% Identify as Religious, 33% as Spiritual”, September 22, 2023, <https://news.gallup.com>.

Sursa: <https://news.gallup.com/>

Aceste rezultate se bazează pe un sondaj Gallup din iulie 2023, care a actualizat o întrebare care fusese pusă anterior în 1999 și 2002. În total, 82% dintre americani au un anumit tip de sistem de credință spirituală. Această proporție este în scădere de la 90% în 1999 și 87% în 2002.

Scăderea numărului de americani care se identifică ca fiind religioși este în concordanță cu tendințele altor măsuri Gallup privind religiozitatea și practica religioasă, în special în ultimele două decenii. Cu toate acestea, Gallup a documentat scăderi mai accentuate în ceea ce privește practica religioasă formală (participarea la biserică și apartenența la biserică) decât în ceea ce privește credința în Dumnezeu și rugăciunea.

Această dublă realitate religioasă a două spații creștine istoric, în care intensificarea indiferentismului religios este o evidență, confirmă relevanța temei cercetate.

3. Metodologia utilizată

Cercetarea este desfășurată pe o dublă direcție: sociologică și teologică. Dat fiind faptul că tema în discuție deschide multe paliere de analiză a datelor furnizate de instrumente de măsurare numerică (recensământ, proiecții demografice, statistici etc.), metodologia utilizată este de o asemenea factură: interpretarea datelor statistice furnizate de literatura de specialitate și diferite proiecte de cercetare. Această analiză este dublată de dezbaterile sistematice teologice a modului în care indiferentismul religios impactează misiunea Bisericii, și în fapt, cum răspunde misionar Biserica la această provocare foarte actuală. Nu în ultimul rând, am făcut

apel la metoda comparativă a datelor și istorică, ci referire la anumite evoluții istorice a fenomenului indiferentismului religios.

Un angajament mai profund față de clarificarea temei analizate ne împinge să clarificăm diferența și relația dintre două fețe distincte ale secularității: secularitatea ca un dezangajament relativ față de cultura și autoritatea religioasă și secularitatea ca o formă potențial puternică, dar disidentă de angajament față de religie. Aceste două forme sunt discutate concentrându-se asupra terminologiei, prezentând o metodă de a face această distincție în limbajul pe care îl folosim.

Această discuție se situează în raport cu provocările conceptuale mai ample cu care se confruntă orice cercetător sau student în domeniu și care se extind dincolo de această problemă unică, deși crucială, de a distinge formele substanțiale și nesubstanțiale de “secularitate”. Termenii utilizați în acest domeniu necesită frecvent o calificare: “și acum vorbesc despre secularitate în sensul lui x, mai degrabă decât în sensul lui y sau z”; într-adevăr, Taylor¹⁶ se referă la secularitățile 1, 2 și 3”. Există, de asemenea, o disparitate strânsă între existența mai multor concepte referitoare la secularitate - ateism, non-teism, gândire liberă, umanism non-religios, scepticism, religie, nereligie, ireligie¹⁷, non-religie și așa mai departe - și o lipsă de relatări susținute, fundamentate teoretic și empiric, ale acestor concepte. Este rezonabil să presupunem că aceste două situații sunt strâns legate una de cealaltă - că lipsa unei lucrări conceptuale sistematice și detaliate a facilitat generarea a tot mai mulți termeni noi ca o soluție rapidă pentru problemele și deficiențele pe care utilizatorii le întâlnesc în mod inevitabil. O astfel de abordare fragmentară poate rezolva dificultăți imediate, dar este, de asemenea, probabil să introducă noi suprapuneri și alunecări între termeni, înlocuind astfel problemele vechi cu altele noi. Într-adevăr, studiile privind secularitatea și/sau non-religia sunt pline de termeni care sunt fie imprecizi, fie prea restrânși și care sunt confundați și combinați între ei fără coerență și adesea fără motiv. Unii cercetători¹⁸ au mers atât de departe încât susțin că astfel de probleme terminologice sunt responsabile, cel puțin parțial, pentru inhibarea studiului secular de până acum.¹⁹

¹⁶ Charles Taylor. *A Secular Age*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2007, p. 15.

¹⁷ Menționăm de la bun început că acest concept nu este folosit în limba română, negăsindu-se în *DEX*. Dar, dat fiind faptul că nuanțează anumite dimensiuni ale comportamentului și atitudinii religioase, pentru a-l diferenția de alte concepte, îl vom folosi pe tot parcursul cercetării noastre.

¹⁸ Colin Campbell, *Toward a Sociology of Irreligion* Alcuin Academics, 2013, p. 18; Frank L. Pasquale. *Empirical Study and Neglect of Unbelief and Irreligion*. In T. Flynn (ed.). *The New Encyclopaedia of Unbelief*. Amherst, NY: Prometheus Books, 2007, pp. 760-766.

¹⁹ Lucy Lee. *Religion: Losing Faith?* In A. Park, E. Clery, J. Curtice, M. Phillips, and D. Utting (eds). *British Social Attitudes* 28. London: SAGE, 2012 pp. 173-184.

Bibliografie selective

1. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodox Române, București, 2013.
2. Altemeyer, B. and Hunsberger, B., *Amazing Conversions: Why Some Turn to Faith & Others Abandon Religion*, Amherst, N.Y.: Prometheus Books, 1997.
3. Amarasingam, Amarnath, ed, *Religion and the New Atheism: A Critical Appraisal*, Leiden and Boston, 2010.
4. Bakke, Raymond, *A Theology as Big as the City*, Downers Grove: Inter-Varsity Academic, 1997.
5. Bakunin, Mikhail, *God and the State*, trans. Benjamin Tucker, New York: Mother Earth Publishing Association, 1916.
6. Barron, Robert, *Renewing Our Hope: Essays for the New Evangelization*, The Catholic University of America Press, 2020.
7. Baxter, M., “‘Whose Theology? Which Sociology?’” in M. H. Barnes, ed, *Theology and the Social Sciences*, Wipf and Stock, 2018.
8. Beckford, James A., *Social Theory and Religion*, Cambridge, 2003.
9. *Unbelief: Studies and Proceedings from the First International Symposium on Belief, held at Rome, March 22–27, 1969*, Berkeley: University of California Press, 1999.
10. Berger, P. L., Berger, B., and Kellner, H., *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness*, Harmondsworth: Penguin Books, 1973.
11. Berger, Peter L., “Secularization and De-secularization,” în Linda Woodhead, Paul Fletcher, Hiroko Kawanami, and David Smith, eds, *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*, London and New York: Routledge, 2002.
12. Beyer, Peter, “Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity,” în Mike Featherstone, Scott Lash, and Roland Robertson, eds, *Global Modernities*, London: Sage, 1995, pp. 25-44; Idem, “Europeanization as Glocalization,” in Roland Robertson, ed, *European Glocalization in Global Context*, Palgrave Macmillan, 2014, pp. 6-34.
13. Beyers, Jaco, “The Church and the Secular: The Effect of the Post-Secular on Christianity,” în *HTS Theological Studies* 70, No. 1, 2014.
14. Bilgrami, Akeel, “Secularism: Its Content and Context,” in Alfred Stepan and Charles Taylor, eds, *Boundaries of Toleration*, New York: Columbia University Press, 2014.
15. Casanova, J., “Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective,” *The Hedgehog Review* 8 (1-2), 2006, pp. 7-22.
16. Casanova, J., “The Secular, Secularizations, Secularisms,” in Craig Calhoun, Mark Juergensmeyer, and Jonathan VanAntwerpen, eds, *Rethinking Secularism*, Oxford University Press, 2011.
17. Casanova, Jose, *Public Religions in the Modern World*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1994.
18. Casanova, José, *Public Religions in the Modern World*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

19. Collins, P. M. and Fahey, M. A., eds, *Receiving 'The Nature and Mission of the Church': Ecclesial Reality and Ecumenical Horizons for the Twenty-first Century*, London and New York: T&T Clark, 2008.
20. Connolly, William E., "Some Thesis on Secularism," *Cultural Anthropology* 26 (4), 2011.
21. Cornille, Catherine, "Multiple Religious Belonging," în *Understanding Interreligious Relations*, edited by David Cheetham, Douglas Pratt, and David Thomas, Oxford: Oxford University Press, 2013.
22. Cottee, S., *The Apostates: When Muslims Leave Islam*, London: Hurst and Company, 2015.
23. G. Davie, "Is Europe an Exceptional Case?" *The Hedgehog Review* 8 (1-2), 2006.
24. Garrett, William R., "Thinking Religion in the Global Circumstance: A Critique of Roland Robertson's Globalization Theory," in *Journal for the Scientific Study of Religion* 31 (1992).
25. Gavriluță, Nicu, *Mișcări religioase orientale. O perspectivă socio-antropologică asupra globalizării practicilor yoga*, Iași, Editura Fundației Axis, 2006.
26. Gavriluță, Nicu, *Sociologia religiilor. Credințe, ritualuri, ideologii*, Iași, Editura Polirom, 2013.
27. Gavriluță, Nicu, *Noile religii seculare. Corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul*, Polirom, Iași, 2018.
28. Gauchet, M., *Il disincanto del mondo: una storia politica della religione*, Torino: Einaudi, 1992.
29. Hollinger, David A., "After Cloven Tongues of Fire: Ecumenical Protestantism and the Modern America Encounter with Diversity," *The Journal of American History* (2011): pp. 21–48.
30. Hormel, Leontina M., "Atheism and Secularity in the Former Soviet Union," in *Atheism and Secularity: Global Expressions*, ed. Phil Zuckerman, Santa Barbara, CA: Praeger, 2010.
31. Hout, Michael and Fisher, Claude S., "More Americans Have No Religious Preference: Politics and Generations," *American Sociological Review* 67, pp. 165–190.
32. Lee, L., "Research Note: Talking about a Revolution: Terminology for the New Field of Nonreligion Studies," in *Journal of Contemporary Religion* 27, 2012, pp. 129–139.
33. Lee, L., "Secular or Nonreligious? Investigating and Interpreting Generic 'Not Religious' Categories and Populations," in *Religion* 44, 2014.
34. Lee, Lois, "Western Europe," in *The Oxford Handbook of Atheism*, ed. Stephen Bullivant and Michael Ruse, Oxford: Oxford University Press, 2013, pp. 587–600.
35. Lee, Lois, *Recognizing the Non-religious: Reimagining the Secular*, Oxford University Press, 2015.
36. Lee, Lois, *Recognizing the Non-Religious: Reimagining the Secular*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
37. Lee, Lucy, "Religion: Losing Faith?" în A. Park, E. Clery, J. Curtice, M. Phillips, and D. Utting, eds, *British Social Attitudes* 28, London: SAGE, 2012, pp. 173–184.

38. Lemert, Charles, "Science, Religion and Secularization," in *The Sociological Quarterly*, Vol. 20, No. 4 (1979), pp. 445-461.
39. McLuhan, Marshall, *Understanding Media: The Extensions of Man*, Cambridge: The MIT Press, 1994, pp. 7-21.
40. Mehta, Uday and Puniyani, Ram, eds, *Secularism in India: Concept and Practice*, Kalpaz Publications, 2017.
41. Meulemann, Heiner, "Enforced Secularisation - Spontaneous Revival? Religious Belief, Unbelief, Uncertainty and Indifference in East and West European Countries 1991–1998," *European Sociological Review* 20(1), 2004, pp. 47–61.
42. Milbank, John, *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason*, Malden: Blackwell, first published 1990, 2006.
43. Modood, Tariq, "Civic Religion and Respect for Religion in Britain's Moderate Secularism," in Yahya Birt, Dilwar Hussain, and Ataullah Siddiqui, eds, *British Secularism and Religion: Islam, Society and the State*, Markfield: Kube Publishing Ltd, 2011, pp. 55–76.
44. Quack, J. and Schuh, C., eds, *Religious Indifference: New Perspectives from Studies on Secularization and Nonreligion*, Dordrecht: Springer, 2017.
45. Quack, Johannes and Schuh, Cora, "Conceptualising Religious Indifferences in Relation to Religion and Nonreligion," in *Religious Indifference: New Perspectives from Studies on Secularization and Nonreligion*, ed. Johannes Quack and Cora Schuh, Springer International Publishing, 2017.
46. Quack, Johannes, "Outline of a Relational Approach to 'Nonreligion,'" *Method and Theory in the Study of Religion* 26 (4-5), 2014, pp. 439-469.
47. Quack, Johannes, "Was ist 'Nichtreligion'? Feldtheoretische Argumente für ein relationales Verständnis eines eigenständigen Forschungsgebietes," in *Säkularität in religionswissenschaftlicher Perspektive*, ed. Peter Antes and Steffen Führding, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht UP, 2013, pp. 87–107.